

บทบาทของภาคประชาชน กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน

The Role of Civil Sector in Land Conflict Resolution

วิวัฒน์ ฤทธิมา^{1*} และภาณุ ธรรมสุวรรณ²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและการวิเคราะห์ลักษณะของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินของภาคประชาชน โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการและปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนด้านที่ดินหรือเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินตลอดจนทางการ เข้าร่วมประชุมและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับประชาชน

จากการศึกษาพบว่า การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินแถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรัง พบว่า ภาครัฐมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการกำหนดกฎหมายและออกนโยบายเพียงฝ่ายเดียวและมองว่า ประชาชนจะต้องปฏิบัติตามภาครัฐนั้น เป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหาที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ ประชาชนไม่ยอมรับแนวทางแก้ไขปัญหามาจากภาครัฐ จึงเกิดมุมมองในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันระหว่างภาคประชาชนและภาครัฐ ทำให้การแก้ไขปัญหาด้วยนโยบายต่างๆของภาครัฐนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ และก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้น ประชาชนในพื้นที่ที่มีการรวมตัวเป็นองค์กรภาคประชาชนเพื่อเรียกร้องและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน

คำสำคัญ : บทบาท ภาคประชาชน การแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งด้านที่ดิน

¹ อาจารย์, ² วร., สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

* Corresponding author : โทรศัพท์มือถือ 085-7926594 E-mail wiwat_nay@hotmail.com

ABSTRACT

This article have main objectives. to show the the role of civil sector in land conflict solution and to analyze the existing solution schemes of the civil sector. Data collection was done via secondary data document analysis and in-depth interview with six academias, local state officers, and involved villagers. Additionally, public meetings and activities were also investigated.

The results showed that solution the problem land conflicts in Banthat Mountain, it was observed that the role of law and policy enforcement issued by the government party to enforce the public sector only was not suitable enough. Consequently, the solution scheme was not widely accepted by the general public because of the contradicting views on the land conflict solution among the government and general public. Moreover, the law and policy enforcement by the government might fail and became prominent problems afterwards. The land conflicts while the role of people coalition to propose their own solution has continued to be ignored.

Keyword : role , civil sector, resolution , land conflict

บทนำ

แนวคิดของภาครัฐเพื่ออนุรักษ์ คุ่มครองพื้นดิน ป่าไม้เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคม จึงได้กำหนดให้พื้นที่ป่าไม้บริเวณเทือกเขาบรรทัดเป็นเขตป่าสงวนและป่าคุ้มครอง ตามหลักการของพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าขึ้นในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดและได้พัฒนารูปแบบการคุ้มครองป่ามาตามลำดับมากขึ้นทั้งมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขบรรทัดในปีพุทธศักราช 2518 ประกาศอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาเย่าในปีพุทธศักราช 2525 การประกาศเขตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขบรรทัดและอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาเย่าขึ้น ได้ทับซ้อนกับที่ทำกินและอยู่อาศัยเดิมของประชาชนในพื้นที่ ความขัดแย้งด้านที่ดินระหว่างประชาชนในพื้นที่กับภาครัฐเริ่มปะทุขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องด้วยภาครัฐต้องการรักษาและดำรงไว้ซึ่งพื้นที่ป่าไม้ที่ยังคงอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและจำกัดพื้นที่ทำกินของประชาชน ไม่ให้มีบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้ แต่ประชาชนต้องทำกินเพื่อการดำรงชีวิต สำหรับชีวิตของเกษตรกรหรือชาวสวนยางแล้วที่ดินนั้นคือชีวิต หากไม่มีที่ดินก็ไม่ก่อให้เกิดระบบการผลิต ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแม้มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขบรรทัดและอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาเย่าทับซ้อนกับที่ทำกินและอยู่อาศัยเดิมของประชาชน แต่ภาครัฐก็ไม่ยอมรับและแก้ไขความผิดพลาดจากการกระทำของภาครัฐและกลับมองว่าประชาชนที่อยู่เดิมก่อนมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขบรรทัดและอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาเย่า นั้นเป็น ผู้บุกรุกป่า ละเมิดกฎหมาย ประชาชนผู้ซึ่งดำรงชีวิตอย่างปกติ ได้ทำกินและอยู่อาศัยมาก่อนที่จะมีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขบรรทัดและอุทยานแห่งชาติเขาปู่เขาเย่า จึงมองว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากภาครัฐ ภาครัฐนั้นละเมิดสิทธิของประชาชนภาครัฐ เอาเปรียบประชาชนและไม่ยอมรับว่าเป็นผู้บุกรุกป่า

แต่กฎหมายบุกรุกซึ่งเป็นเครื่องมือของภาครัฐเป็นฝ่ายบุกรุกประชาชน เพราะประชาชนได้ทำกินและอยู่อาศัยมาก่อน มีการครอบครองพื้นที่ทำกินกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว เมื่อต่างฝ่ายต่างก็ทวงสิทธิ์อันชอบธรรมของตน และมีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกันจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ตลอดมา และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยมา เพื่อแก้ไขปัญหาดินทำกินและลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภาครัฐจึงได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เรื่องแก้ไขปัญหาดินทำกินในพื้นที่ป่าไม้ มีการนำหลักการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 30 มิถุนายน 2541 เข้ามาใช้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินระหว่างประชาชนกับภาครัฐในพื้นที่เทือกเขาบรรทัด การแก้ไขปัญหาดินตามหลักการของมติดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ แต่กลับเป็นการเพิ่มปัญหาและเพิ่มความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนชนมากยิ่งขึ้น เมื่อไม่สามารถแก้ไขปัญหายุติความขัดแย้งได้เรื่องการแก้ไขปัญหาดินในพื้นที่ป่าไม้ก็เงียบและยุติไป

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2543 มีการเคลื่อนไหวและชุมนุมของประชาชนในพื้นที่ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลภายใต้การนำของนายชวน หลีกภัย ให้ลงมาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ ทั้งนี้รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาหนึ่งชุด เพื่อเดินแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้พ้นจากพื้นที่ทำกินของประชาชน รวมทั้งได้ทำข้อตกลงและลงนามร่วมกันไว้ แต่ก็ไม่มีการดำเนินการใดๆ เกิดขึ้น ในปีพุทธศักราช 2544 ประชาชนในพื้นที่ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้องร่วมกับสมัชชาคนจน จนกระทั่งในวันที่ 3 เมษายน 2544 รัฐบาลได้มีมติเห็นชอบผ่อนผันให้ราษฎรสามารถอยู่อาศัยทำกินได้ตามวิถีชีวิตปกติและพัฒนาสาธารณสุขในพื้นที่ได้ โดยไม่มีการจับกุม คุกคามหรือโยกย้ายราษฎร และแต่งตั้งกรรมการแก้ไขปัญหาลำไยภาคใต้ เพื่อทำงานพิสูจน์สิทธิ์การครอบครองที่ดินโดยมีตัวแทนสมัชชาคนจนและตัวแทนจากภาครัฐในสัดส่วนที่เท่ากัน จนกระทั่งปีพุทธศักราช 2546-2548 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ได้เริ่มเดินแนวเขตป่าอนุรักษ์โดยมีการปักแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์เข้าไปในพื้นที่ทำกินของประชาชน รวมทั้งมีการข่มขู่ คุกคาม เรียกเก็บเงิน จับกุมประชาชนในพื้นที่ ห้ามไม่ให้ประชาชนในพื้นที่ตัดโค่นสวนยางและทำกินในพื้นที่เดิมของตน จากความทุกข์ร้อนที่ได้รับทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องตามหน่วยงานต่างๆ และผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน แต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาแต่อย่างใด ในปีพุทธศักราช 2549 จนถึงปัจจุบัน (องค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัด, 2543)

ด้วยเหตุดังกล่าวประชาชนได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรภาคประชาชนที่เรียกว่าเครือข่ายองค์กรชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัด เพื่อต่อสู้และแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ตามแนวคิดของกลุ่มองค์กรที่มองว่าชุมชนจะต้องมีสิทธิ์ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน แต่ไม่ยอมรับหลักการของเอนคชุมชน ต่อมาประชาชนบางส่วนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัดที่ยอมรับหลักการของเอนคชุมชนได้แยกตัวออกมาจัดตั้งเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัดเพื่อยึดหลักการของเอนคชุมชนเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาดินในพื้นที่ เป็นเหตุให้ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของภาคประชาชนที่ได้พยายามแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาในประเด็นของบทบาทของภาคประชาชนในการขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่

วิธีวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยเป็นการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการและปราชญ์ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับ ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินจำนวน 6 คน ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนด้านที่ดินหรือเกี่ยวข้องกับ ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน จำนวน 44 คน ตลอดจนการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมประชุมและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับประชาชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน ของประชาชนในพื้นที่เทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรัง

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาบทบาทของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน และสามารถ วิเคราะห์ลักษณะของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินของภาคประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขา บรรทัดในเขตจังหวัดตรัง สามารถวิเคราะห์และสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การเข้า สังเกตการณ์หรือการร่วมกิจกรรมกับประชาชนในพื้นที่และข้อมูลเอกสารได้ในลักษณะดังนี้

1. พัฒนาการของสภาพปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและการรวมตัวกันของภาคประชาชน

การรวมตัวของประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้นมีพัฒนาการและการ ต่อสู้ที่ยาวนาน ตลอดจนสามารถรวมพลังประชาชนในชุมชนเพื่อต่อสู้กับอำนาจของภาครัฐในรูปแบบ ต่าง ๆ โดยการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่นั้นเริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2472 กรณีการเข้ามาสำรวจพื้นที่ เพื่อใช้ในการทำเหมืองแร่ที่บ้านตระ แต่ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันคัดค้าน ทำให้โครงการทำเหมืองแร่ ต้องหยุดไป ในปีพุทธศักราช 2513 หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาสำรวจพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดเพื่อใช้ เป็นพื้นที่ในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โดยได้จ้างให้ประชาชนในพื้นที่แบกท่อเหล็กและเครื่องปั่นไฟ เพื่อใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการสร้างเขื่อน แต่ได้รับการคัดค้านจากประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขา บรรทัด ทำให้โครงการได้ยุติไป ทั้งนี้ยังสามารถพบท่อเหล็กในสมัยนั้นได้ทั่วไปในพื้นที่บ้านตระ ซึ่งยังคง มีร่องรอยการดำเนินการของหน่วยงานของภาครัฐ ตลอดจนนโยบายการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ตลอดแนว พื้นที่เทือกเขาบรรทัด ในปีพุทธศักราช 2524 ได้มีเจ้าหน้าที่จากกรมชลประทานเข้ามาขุดดินในพื้นที่ แนวเทือกเขาบรรทัดไปวินิจฉัยและปักหลักเขตเพื่อสำรวจพื้นที่ในการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ ประชาชน ในพื้นที่เทือกเขาบรรทัดเมื่อทราบข่าวการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำของทางภาครัฐจึงมองว่า การสร้างเขื่อนขึ้น ในพื้นที่เป็นภัยร้ายแรง ประชาชนในพื้นที่จะต้องอพยพไปอยู่ที่อื่นและจะต้องถูกเวนคืนที่ดินซึ่งอยู่อาศัย และทำกิน ทำให้ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ แถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้นได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือกันและประสานงานผ่านแกนนำของชุมชน เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน กระทั่งปีพุทธศักราช 2531-2535 ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ร่วมปรึกษาหารือและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ตลอด จนได้รวมตัวกันปรึกษาหารือกับผู้ว่าราชการจังหวัดตรังในขณะนั้น เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา แสดงให้เห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่มีการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐ เพราะมองว่าสิ่งที่ภาครัฐ กำหนดขึ้นมานั้นไม่เป็นธรรมกับประชาชน ประชาชนในพื้นที่ขาดการมีส่วนร่วม ไม่ใช่สิ่งที่ประชาชนใน

พื้นที่ต้องการและไม่เหมาะสมกับพื้นที่ เมื่อประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันคัดค้านไม่ยอมรับการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำในพื้นที่ ทำให้โครงการการสร้างเขื่อนของภาครัฐได้ยุติลง ซึ่งเมื่อสามารถแก้ไขปัญหาหรือบรรเทาปัญหาเบื้องต้นได้ ประชาชนก็จะสบายตัวไป ซึ่งเป็นการรวมตัวของประชาชนในลักษณะเฉพาะกิจ ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นรูปแบบองค์กรอย่างเป็นทางการ

ปีพุทธศักราช 2540 รัฐบาลภายใต้การนำของนายชวน หลีกภัย ได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้แต่ก็ไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ได้ เพราะประชาชนในพื้นที่คัดค้านนโยบายตามมติของคณะรัฐมนตรีดังกล่าว เนื่องจากประชาชนบางส่วนมองว่าการแก้ไขปัญหาตามมติดังกล่าวนั้นเอาเปรียบประชาชน ไม่ได้ส่งเสริมให้มีการแก้ไขปัญหาที่ดินอย่างมีส่วนร่วมจากประชาชน ได้อย่างแท้จริงและก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่เพิ่มขึ้น เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้โดยไม่สนใจข้อเรียกร้องและข้อคัดค้านจากภาคประชาชน มุ่งแต่ปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบที่ได้ระบุไว้ตามหลักการของมติการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ในขณะที่เดียวกันประชาชนในพื้นที่ที่ต้องทำกินและดำรงชีพเมื่อสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถที่จะไถ่ถอนและปลูกยางใหม่ทดแทนได้ ประชาชนบางส่วนก็ไม่กล้าไถ่ถอนยางและปลูกยางใหม่ทดแทน ก็จำทนกริดยางเดิมที่หมดสภาพการกริดและบางส่วนก็จะทิ้งสวนยางออกไปทำงานภายนอกเพราะกลัวอำนาจรัฐ ขณะที่ประชาชนอีกส่วนหนึ่งที่ไม่กลัวอำนาจของภาครัฐมองว่าตนได้ครอบครองและทำกินในที่ดินมาก่อน มีการทำกินกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วถึงจะอย่างไรก็ต้องทำกินต่อไปเพื่อการดำรงชีพ โดยทำการขอทุนสงเคราะห์ในการทำสวนยาง เพื่อไถ่ถอนต้นยางแล้วปลูกใหม่ตามปกติ สุดท้ายก็โดนเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาจับกุมและตรวจยึดที่ดินไม่ให้ทำกินแล้วก็ปลูกป่าในพื้นที่ทดแทน ประชาชนบางส่วนต้องจ่ายเงินหรือติดสินบนต่าง ๆ ให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อให้สามารถที่จะไถ่ถอนต้นยางแล้วปลูกยางใหม่ทดแทนได้ บางส่วนก็เข้าหาผู้นำในท้องถิ่นให้เข้าเจรจากับและขออนุญาตเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จึงทำให้สามารถที่จะไถ่ถอนทำสวนยางได้ ประชาชนอีกส่วนหนึ่งที่ไม่มีความรู้ไปจ่ายให้เจ้าหน้าที่ เมื่อไถ่ถอนยางพาราก็โดนจับกุมดำเนินคดีตามกฎหมาย ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินของประชาชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ไม่ได้มีการแก้ไข ทำให้ประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรภาคประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ขึ้นทั่วพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัด เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและต่อต้านการจับกุมและทำลายหรือถอนทรัพย์สินจากเจ้าหน้าที่ของป่าไม้ ตลอดจนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมและคัดค้านการดำเนินนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าไม้ของภาครัฐ เนื่องจากการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นตามนโยบายเรื่องการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ของภาครัฐนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ แต่กลับเป็นการเพิ่มปัญหาและเพิ่มความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนชนมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นนโยบายที่เกิดจากการกำหนดจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและเหมาะสมกับพื้นที่ ทำให้ประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดไม่ยอมรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ทำให้องค์กรประชาชนในชุมชนต่าง ๆ แถบเทือกเขาบรรทัดได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารร่วมปรึกษาหารือกัน เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองและต่อสู้กับอำนาจรัฐ

ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ ด้วยกระบวนการแก้ไขปัญหาในชุมชน อาทิ การจัดทำกฎกติกาในการบริหารทรัพยากรและการอยู่ร่วมกันในชุมชน การจัดตั้งเป็นกลุ่มรักษำปาดินน้ำในชุมชนต่างๆ จัดรูปแบบชุมชนรักษำปาดินน้ำตามลักษณะของภูมิปัญญาในแต่ละชุมชนนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับชุมชนและพื้นที่ แต่ไม่ได้รับการยอมรับและให้ความสำคัญจากภาครัฐ โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดนั้น ประชาชนในพื้นที่ต่างก็พยายามเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาและการบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบต่างๆ ของภาครัฐ โดยให้ยึดหลักของสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการตนเอง แต่ก็ไม่ได้รับการยอมรับและให้ความสำคัญจากภาครัฐ ในทางกลับกันภาครัฐก็มุ่งแต่ใช้หลักวิชาการและข้อกฎหมายในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมและไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนที่เรียกว่าองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษำเทือกเขาบรรทัด เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้าง “อธิปไตยชุมชน” หรือชุมชนมีอำนาจในการกำหนดวิถีของตนเองในทุกด้าน โดยสามารถที่จะอธิบายอย่างเป็นรูปธรรมได้ดังนี้

- 1) สามารถพิทักษ์พื้นที่ชุมชน สิทธิที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของสมาชิกซึ่งเป็นเกษตรกรรายย่อยตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ
- 2) สามารถพิทักษ์สิทธิของเกษตรกร เช่น สิทธิในกองทุนต่างๆ สิทธิการได้รับการประกันราคาพืชผลต่างๆ ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ
- 3) สามารถพิทักษ์สิทธิชุมชนในการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นประเพณีศิลปวัฒนธรรมที่ดำรงรวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ
- 4) มีอธิปไตยทางอาหาร เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ตลอดจนสามารถเลี้ยงชุมชนและสังคม
- 5) ร่วมกำหนดนโยบาย แผนพัฒนา โครงการพัฒนาของภาครัฐและกฎหมายต่างๆ โดยอยู่บนพื้นฐานการเคารพสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ
- 6) ร่วมพัฒนาองค์กรภาคประชาชนให้สามารถกำหนดอนาคตตนเอง ซึ่งในขณะนั้นก่อตั้งนั้นมีองค์กรชุมชนเป็นสมาชิกในจังหวัดตรังทั้งหมด 14 องค์กร ประกอบด้วยองค์กรชุมชนบ้านตะต่าบลปะเหลียนเขตอำเภอปะเหลียน องค์กรชุมชนบ้านโคกทราย ตำบลโพรงจระเข้ องค์กรชุมชนบ้านลำซน ตำบลนาชุมเห็ดเขตอำเภอย่านตาขาว องค์กรชุมชนบ้านละมอ ตำบลละมอ องค์กรชุมชนบ้านกรงไหนด-ห้วยว้าว-ห้วยลึก องค์กรชุมชนบ้านตาหมอซ้อง องค์กรชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ตำบลช่องเขตอำเภอนาโยง องค์กรชุมชนบ้านน้ำผุด องค์กรชุมชนบ้านทุ่งนา ตำบลน้ำผุดเขต อำเภอมืองตรัง องค์กรชุมชนบ้านท่าจั่ว ตำบลท่าจั่ว องค์กรชุมชนบ้านเขาล้อม องค์กรชุมชนบ้านไร่เหนือ ตำบลเตาเขตอำเภอย้ายยอด องค์กรชุมชนบ้านเขาไพร ตำบลเขาไพร องค์กรชุมชนบ้านน้ำปลิว ตำบลหนองปรือเขตอำเภอรังษำ (องค์กรเครือข่ายชุมชนรักษำเทือกเขาบรรทัด, 2543) ต่อมาในปีพุทธศักราช 2543 ประชาชนในองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษำเทือกเขาบรรทัดได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวและชุมนุมกับประชาชนในพื้นที่เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลภายใต้การนำของนายชวนหลีกภัยให้ลงมาแก้ไขปัญหา

ความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ ทั้งนี้รัฐบาลของนายชวน หลีกภัยได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาหนึ่งชุด เพื่อเดินแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้พ้นจากพื้นที่ทำกินของประชาชน รวมทั้งได้ทำข้อตกลงและลงนามร่วมกันไว้แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินการใด ๆ เกิดขึ้นในปีพุทธศักราช 2544 ประชาชนและองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัดในพื้นที่ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้องร่วมกับสมัชชาคนจน จนกระทั่งในวันที่ 3 เมษายน 2544 รัฐบาลได้มีมติเห็นชอบผ่อนผันให้ราษฎรสามารถอยู่อาศัยทำกินได้ตามวิถีชีวิตปกติและพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่ได้ โดยไม่มีการจับกุมคุกคามหรือโยกย้ายราษฎรและแต่งตั้งกรรมการแก้ไขปัญหาป่าไม้ภาคใต้ เพื่อทำงานพิสูจน์สิทธิ์การครอบครองที่ดินโดยมีตัวแทนสมัชชาคนจนและตัวแทนจากภาครัฐในสัดส่วนที่เท่ากัน ในระหว่างปีพุทธศักราช 2546-2548 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ได้เริ่มเดินแนวเขตป่าอนุรักษ์โดยมีการปักแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์เข้าไปในพื้นที่ทำกินของประชาชน รวมทั้งมีการข่มขู่คุกคาม เรียกเก็บเงิน จับกุมประชาชนในพื้นที่ ห้ามไม่ให้ประชาชนในพื้นที่ตัดโค่นสวนยางและทำกินในพื้นที่เดิมของตน จากความทุกข์ร้อนที่ได้รับทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องตามหน่วยงานต่าง ๆ และผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน แต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไขปัญหามาแต่อย่างใด ในปีพุทธศักราช 2549 จนถึงปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ยังคงคุกคามประชาชนในพื้นที่หนักขึ้น ในบางพื้นที่มีการทำลายทรัพย์สินตัดโค่นต้นยางพาราเรียกเก็บเงินและเผาบ้านเรือนของประชาชนรวมทั้งมีการฟ้องร้องคดีแพ่งและคดีอาญา ในขณะที่ตัวกันองค์กรบริหารส่วนตำบลนั้นได้เรียกคืนเอกสารภทพ.5 ซึ่งเป็นเอกสารสิทธิ์ที่ประชาชนใช้ในการชำระภาษีให้กับท้องถิ่นและเป็นหลักฐานในการขอทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง(สกย.) คืนและยกเลิกการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ ทำให้ประชาชนก็ไม่มีเอกสารไปใช้ในการอ้างสิทธิ์ในที่ดินว่าได้ทำกินมาก่อนและชำระภาษีให้กับท้องถิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ประชาชนจึงไม่มีสิทธิ์ในการขอทุนสงเคราะห์การทำสวนยางทำให้ประชาชนในพื้นที่ซึ่งได้รับความเดือดร้อนเข้าร่วมชุมนุมกับองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัดและเป็นสมาชิกขององค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัดเพิ่มมากขึ้นเพื่อต่อสู้กับการใช้อำนาจรัฐของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ไม่เป็นธรรม

องค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัดจึงได้เข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินในรูปแบบของโฉนดชุมชนเพื่อเป็นการยืนยันว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและมรดกของชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต ทรัพย์สินและจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้ยั่งยืนได้ โดยเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัดนั้นได้ยอมรับหลักการของโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ ในขณะที่มีชุมชนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเขาบรรทัดจำนวน 17 ชุมชน ที่ต้องการและขอรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินทำกินตามหลักการของโฉนดชุมชน ประกอบไปด้วยชุมชนหน้าเขา ชุมชนบ้านเขาล้อม ชุมชนบ้านไร่เหนือ ชุมชนบ้านห้วยส้ม-ไร่โร ตำบลในเตา ชุมชนบ้านในเขา ตำบลปากแจ่มและชุมชนบ้านโนส ชุมชนบ้านหินงอมตำบลท่าจั่วเขตอำเภอห้วยยอด ชุมชนบ้านน้ำปลิว ตำบลหนองปรือ เขตอำเภอรัชฎา ชุมชนบ้านด่านชุมชนบ้านหินงอม ชุมชนบ้านใส่ชุดหินและชุมชนบ้านเขาโทรง ตำบลน้ำผุด เขตอำเภอเมืองตรัง ชุมชนบ้านทับเขือ-ปลักหมู ตำบลช่อง เขตอำเภอนาโยง ชุมชนบ้านลำพิกุลและชุมชนบ้านลำขนุนตำบลนาชุมเห็ดชุมชนบ้านยูงงาม ตำบลโพรงจระเข้ เขตอำเภอย่านตาขาว ชุมชนบ้านตระ ตำบลปะเหลียน เขตอำเภอปะเหลียน ทั้งนี้

องค์กรชุมชนที่มีการดำเนินการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการขอโฉนดชุมชน

การแยกตัวออกมาจากองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษेतือกเขาบรรทัด นั้นไม่ได้มีความขัดแย้งระหว่างกันแต่มีความแตกต่างด้านความคิดในส่วนที่ว่าองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษेतือกเขาบรรทัดนั้นมุ่งให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนในการแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรในพื้นที่โดยชุมชนแต่ละประชาชนในชุมชนนั้นมีสิทธิในที่ดินเชิงปัจเจกบุคคล แต่ให้ชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนกันโดนข้อบังคับและกติกาที่ได้ร่วมกันกำหนด ซึ่งไม่ได้รับการตอบสนองและสนับสนุนจากภาครัฐ แต่ภาครัฐในนามของสำนักนายกรัฐมนตรีได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาโดยหลักการของโฉนดชุมชน โดยชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยสมาชิกในชุมชนและองค์กรชุมชนมีอำนาจในการจัดการและบริหารทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยชุมชน ทำให้เครือข่ายปฏิรูปที่ดินेतือกเขาบรรทัดได้แยกตัวออกมาและดำเนินการตามหลักการของโฉนดชุมชน เพราะมองว่าการที่ภาครัฐให้การสนับสนุนเป็นเบื้องต้นแล้วต่อไปก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถกำหนดทิศทางของชุมชนโดยชุมชนได้ ทั้งนี้การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและการบริหารทรัพยากรทางธรรมชาตินั้น โฉนดชุมชนเป็นสิ่งที่ภาครัฐให้อำนาจกับภาคประชาชน ซึ่งแสดงได้ว่าประชาชนในพื้นที่แถบेतือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้นมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แสดงศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและก็สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยการรวมตัวของประชาชนในชุมชน

2. ลักษณะการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ดินของภาคประชาชน

ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินขึ้นมาในพื้นที่แถบेतือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้นส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของประชาชน ทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับความเดือดร้อนในดำเนินชีวิตประจำวัน ประชาชนจึงพยายามดำเนินการด้านต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินโดยประชาชนได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรภาคประชาชนเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยหลักของสิทธิชุมชน เป็นแนวทางในการจัดการและแก้ไขปัญหาทรัพยากรทางธรรมชาติโดยชุมชน ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ेतือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ประชาชนได้มีการดำเนินการเพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหาและรอคอยการแก้ไขปัญหา จากแนวคิดและจากนโยบายต่างๆ ของภาครัฐที่นำมาใช้ในการจัดการที่ดินและแก้ไขปัญหาที่ดินตลอดจนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินของภาครัฐไม่ประสบความสำเร็จ ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินได้ แต่กลับสร้างความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่เพิ่มขึ้น การรอคอยการแก้ปัญหาที่ดินจากภาครัฐของประชาชนนั้นถือว่าสูญเปล่า ทำให้ประชาชนหมดความศรัทธาและสิ้นหวังกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินของภาครัฐ เนื่องด้วยที่ผ่านมาเป็นระยะเวลากว่า 25 ปีมาแล้วประชาชนพยายามเรียกร้องการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินจากภาครัฐ แต่ภาครัฐไม่เคยสนใจและให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมได้

ทำให้ประชาชนมีแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยชุมชนเป็นหลักขึ้นมา ซึ่งมีใจความสำคัญว่า “หากเรารอคอยที่จะพึ่งพาภาครัฐอย่างเดียวก็คงไม่ไหวแล้ว วันนี้พวกเราจะต้อง

พึ่งตนเองก่อน เพื่อบรรเทาปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่ไปก่อน หากมุ่งหวังความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป ปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินก็มีแต่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นตลอดจนประชาชนตลอดจนประชาชนผู้เดือดร้อนคงรอไม่ไหว” ประชาชนผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินจึงได้รวมตัวกันและจัดตั้งเป็นองค์กรภาคประชาชนเพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ขึ้น ในนามขององค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขา โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้าง “อภิปไตยชุมชน” หรือชุมชนมีอำนาจในการกำหนดวิถีของตนเอง โดยสามารถพิทักษ์พื้นที่ชุมชน สิทธิดินทำกินและที่อยู่อาศัย พิทักษ์สิทธิของเกษตรกร สิทธิชุมชนในการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีศิลปวัฒนธรรมที่ดำรงรวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน มีอภิปไตยทางอาหาร เพื่อพิทักษ์ศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ตลอดจนสามารถเลี้ยงชุมชนและสังคม ร่วมกำหนดนโยบาย แผนพัฒนา โครงการพัฒนาของภาครัฐและกฎหมายต่าง ๆ โดยอยู่บนพื้นฐานการเคารพสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญและสามารถร่วมพัฒนาองค์กรภาคประชาชนให้สามารถกำหนดอนาคตตนเอง(องค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เทือกเขาบรรทัด, 2553)

ที่ผ่านมาการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินแถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังของภาครัฐนั้นไม่เคยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางและวิธีการในการจัดการภาครัฐคิดและจัดการเพียงฝ่ายเดียว อีกทั้งที่ผ่านมาภาครัฐไม่ให้ความสำคัญกับสภาพที่แท้จริงของปัญหาการแก้ไขปัญหานั้นจึงไม่สามารถลดความขัดแย้งด้านที่ดินและแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ได้เลยและยังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินเพิ่มขึ้น เห็นได้อย่างชัดเจนจากการแก้ไขความขัดแย้งด้านที่ดินตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 เรื่องการแก้ไขความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้แก้ไขความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่เทือกเขาบรรทัดในจังหวัดตรังนั้น มีการดำเนินการแก้ไขปัญหามีความล่าช้า ไม่ก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง การดำเนินการแก้ปัญหาตามมติดังกล่าวนั้นได้รับการต่อต้านจากประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากประชาชนมองว่าการแก้ไขปัญหามติ 30 มิถุนายน 2541 นั้นเป็นการเอารัดเอาเปรียบประชาชน ต้องการที่จะยึดพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยของประชาชนคืนเนื่องจากประชาชนมองต่อใจความสำคัญของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541(2541) ที่ว่าให้กรมป่าไม้ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบพิสูจน์การครอบครองที่ดินของราษฎรโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร(หากไม่มีให้ใช้ภาพถ่ายดาวเทียม) ซึ่งถ่ายภาพพื้นที่นั้นไว้เป็นครั้งแรกหลังวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก ตรวจสอบร่องรอยการทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก และต้องพิจารณาร่วมกับพยานหลักฐานอื่น ซึ่งแสดงว่าได้มีการครอบครองทำประโยชน์ต่อเนื่องมาก่อนวันสงวนหวงห้ามนั้นๆ ด้วย ในกรณีผลการตรวจพิสูจน์พบว่าราษฎรอยู่อาศัยหรือทำกินมาก่อนให้กรมป่าไม้จัดทำขอบเขตบริเวณที่อยู่อาศัยหรือทำกินให้ชัดเจน ห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติมโดยเด็ดขาดและดำเนินการตามกฎหมายเพื่อให้ราษฎรอยู่อาศัยหรือทำกิน ตามความจำเป็นเพื่อการครองชีพ แต่ถ้าเป็นพื้นที่ล่อแหลมคุกคามต่อระบบนิเวศ พื้นที่ที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการคุ้มครองดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี ให้พิจารณาดำเนินการช่วยเหลือราษฎรตามความเหมาะสมเพื่อให้หาที่อยู่อาศัยหรือทำกินแห่งใหม่หรือดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรออกมาจากบริเวณนั้นไปอยู่อาศัยหรือทำกินในพื้นที่ที่เหมาะสม

โดยในพื้นที่รองรับให้มีการสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ที่ราษฎรได้เคลื่อนย้ายออกไปแล้ว ให้ทำการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าต่อไป และหากเป็นกรณีผลการตรวจพิสูจน์พบว่า ราษฎรอยู่อาศัยหรือทำกินหลังวันประกาศสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก ให้กรมป่าไม้พิจารณาดำเนินการเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้น แล้วทำการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ให้เตรียมแผนการรองรับในพื้นที่ที่เหมาะสม โดยสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งการพิจารณารับรองสิทธิในที่ดินตามระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง หากยังไม่สามารถเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ได้ทันที ให้ดำเนินการควบคุมขอบเขตพื้นที่มิให้ขยายเพิ่มเติมโดยเด็ดขาดและในระหว่างรอการเคลื่อนย้ายให้จัดระเบียบที่อยู่อาศัยหรือทำกินให้เพียงพอต่อการดำรงชีพทำให้ประชาชนมองว่าการดำเนินการตามหลักการของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 นั้น ภาครัฐคิดเพียงฝ่ายเดียว มองข้ามความสำคัญของภาคประชาชน ซึ่งประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักการแก้ไขปัญหาที่ดิน ตลอดจนการแก้ไขปัญหาตามมติดังกล่าวนั้นขาดการศึกษาถึงสภาพความเป็นจริงและไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนในพื้นที่ ทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากมติ 30 มิถุนายน 2541 เรียกร้องให้รัฐบาลยุติการดำเนินการตามมติดังกล่าวจนในที่สุดก็ทำให้การดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินตามมติ 30 มิถุนายน 2541 ได้ยุติไป

องค์กรเครือข่ายชุมชนรักเพื่อเอกเข Barrosat ซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรของภาคประชาชนในแถบเทือกเข Barrosat ในเขตจังหวัดตรังร่วมกันต่อต้านและคัดค้านการดำเนินการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและการบริหารจัดการที่ดินด้วยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 มาตลอดและไม่เข้าร่วมการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินตามหลักการของโฉนดชุมชน แต่เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเอกเข Barrosat นั้นมองว่า ในการแก้ไขปัญหาที่ดินนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนในชุมชนร่วมกันเป็นองค์กรชุมชนแล้วกำหนดระเบียบกติกาขึ้นใช้ในชุมชนในลักษณะของการทำประชาคมประชาชนในชุมชน ทั้งนี้มองว่าในการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ชุมชนนั้นเป็นองค์กรที่สำคัญในการร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาและกำหนดกติกาชุมชนร่วมกัน จึงสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินทั้งในพื้นที่เทือกเข Barrosat ในจังหวัดตรังและในพื้นที่อื่นๆ ที่มีข้อพิพาทเรื่องนี้เกิดขึ้น

เมื่อความคิดเห็นที่แตกต่างกันของสมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเอกเข Barrosat นั้นได้เกิดขึ้นเนื่องจากมีสมาชิกส่วนหนึ่งมีความต้องการเรื่องแนวคิดของสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการในทุกด้านโดยประชาชนในชุมชนร่วมคิดร่วมพัฒนาร่วมกันในการกำหนดแนวทางและกติกาของชุมชน ตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการที่ดิน แต่ให้สิทธิในที่ดินทำกินและอยู่อาศัยนั้นเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคลแต่มีสมาชิกอีกส่วนหนึ่งนั้นต้องการสิทธิในที่ดินลักษณะของชุมชนโดยให้ประชาชนในชุมชนมีกรรมสิทธิในที่ดินด้วยกันในลักษณะของโฉนดชุมชน เมื่อมีมุมมองความคิดที่แตกต่างกัน จึงทำให้มีการแยกตัวของสมาชิกส่วนหนึ่งออกมาแล้วได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเข Barrosat ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาชนเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินตามรูปแบบของโฉนดชุมชน โดยเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเทือกเข Barrosat นั้นได้ยอมรับหลักการของโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ ซึ่งทาง

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรที่สนับสนุนนโยบายโฉนดชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินจากข้อมูล โครงการสัมมนาสาธารณะ “โฉนดชุมชน คืนแผ่นดินให้ชีวิตและรักษารัฐธรรมนูญ” (2553) ระบุว่าในขณะนั้นมีพื้นที่ชุมชนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรจำนวน 17 ชุมชน ที่ต้องการและตอบรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินทำกินตามหลักการของโฉนด องค์การชุมชนที่มีการดำเนินการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการขอโฉนดชุมชนจะมีลักษณะแบบแผนที่ชัดเจนและเกิดมาจากการร่วมมือร่วมใจของประชาชนในชุมชนร่วมคิดและร่วมกำหนดกันมา

ในส่วนของการแยกตัวออกมาจากองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรที่สนับสนุนไม่ได้มีความขัดแย้งระหว่างกัน แต่มีความแตกต่างด้านความคิด ในส่วนที่ว่าองค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรที่สนับสนุนให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนในการแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรในพื้นที่โดยชุมชนแต่ประชาชนในชุมชนนั้นมีสิทธิในที่ดินเชิงปัจเจกบุคคล โดยใช้องค์กรภาคประชาชนในชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนร่วมกันตามข้อบังคับและกติกาที่ได้ร่วมกันกำหนด ซึ่งไม่ได้รับการตอบสนองและสนับสนุนจากภาครัฐแต่ภาครัฐในนามของสำนักนายกรัฐมนตรีได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาโดยหลักการของโฉนดชุมชน โดยชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยสมาชิกในชุมชนและองค์กรชุมชนมีอำนาจในการจัดการและบริหารทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยชุมชน ทำให้เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรที่แยกตัวออกมาและดำเนินการตามหลักการของโฉนดชุมชน เพราะมองว่าการที่ภาครัฐให้การสนับสนุนเป็นเบื้องต้นแล้วต่อไปก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถกำหนดทิศทางของชุมชนโดยชุมชนได้ ทั้งนี้การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินและการบริหารทรัพยากรทางธรรมชาตินั้น โฉนดชุมชนเป็นสิ่งที่ภาครัฐให้อำนาจกับภาคประชาชนมากที่สุดแล้วในขณะนี้จึงจะต้องไขว่คว้าโอกาสเหล่านี้ไว้

ประชาชนในพื้นที่กล่าวว่า ด้วยจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน ทำให้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มีความอุดมสมบูรณ์ แต่แนวคิดและนโยบายในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของภาครัฐตลอดจนผู้ปฏิบัติตามนโยบาย กลับมองไม่เห็นคุณค่าของประชาชนแม้แต่คนน้อย ใช้อำนาจที่มีอยู่ในมือ คุกคาม ช่มชู้ จับกุม ผู้ที่ทำมาหากินบนผืนดินของเขาที่ได้ทำกินและอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยรุ่นปู่ รุ่นทวด จึงเป็นการปลุกกระแสของผู้เดือดร้อนให้ลุกขึ้นสู้ ตามสิทธิความเป็นมนุษย์อีกครั้ง แต่เราจะไม่มาในลักษณะผู้โดดเดี่ยวและอ้างว้างอีกต่อไปเราจะสู้และขับเคลื่อนด้วยชุมชนเพื่อทวงสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการโดยชุมชน

3. บทวิเคราะห์ลักษณะการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ดินของภาคประชาชน

จากการศึกษาลักษณะการดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ดินของภาคประชาชนพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้น พบว่าภาคประชาชนนั้นมีการดำเนินการในลักษณะต่างๆ เพื่อทวงสิทธิอันชอบธรรมของตน ให้ได้มาซึ่งพื้นที่ในการทำกินและอยู่อาศัย โดยใช้แนวคิดของสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยชุมชนและเพื่อชุมชน

5. ภาครัฐไม่ให้อำนาจแก่ภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติตามแนวคิดของสิทธิชุมชน แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 มาตรา 66 กล่าวว่าบุคคลซึ่ง

รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ได้ให้อำนาจแก่ชุมชนในการบริหารตนเองได้ก็ตามแต่ภาครัฐนั้นไม่เคยให้ความสำคัญและให้สิทธิกับชุมชนในการบริหารจัดการด้านต่างๆ โดยชุมชน

6. ประชาชนขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานของภาครัฐและขาดองค์ความรู้ต่างๆ ในการบริหารจัดการในองค์กรชุมชน ที่ผ่านมามีประชาชนจะรวมตัวกันเป็นองค์กรภาคประชาชน เครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อเป็นพลังในการต่อรองกับภาครัฐ ตลอดจนการเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินนั้น ไม่ได้รับการสนับสนุนทั้งด้านองค์ความรู้และงบประมาณใดๆ จากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน แต่ทุกอย่งนั้นเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของประชาชนในพื้นที่ซึ่งได้ลองผิดลองถูกและรวมพลังกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

7. ภาคประชาชนไม่เข้าร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินและยอมรับระบบการแก้ไขตามลำดับขั้นตอนของข้อกำหนดของกฎหมาย ประชาชนมักจะแก้ไขปัญหาและรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่สู่ภาครัฐในส่วนกลาง ซึ่งละเลยหน่วยงานภาครัฐในส่วนท้องถิ่นไป เพราะมองว่าเมื่อเข้ามาสู่ภาครัฐในส่วนกลางแล้ว สุดท้ายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็จะต้องดำเนินการให้ความร่วมมือกับประชาชนตามมติและคำสั่งจากส่วนกลาง จึงทำให้ภาคประชาชนมักจะรวมตัวกันทั้งเสนอและคัดค้านการดำเนินการและเสนอแนะทางในการแก้ไขปัญหาที่มุ่งสู่ส่วนกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาคของภาคประชาชนนั้นมักจะละเลยการดำเนินการตามลำดับขั้นตอนตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปสู่ส่วนกลาง

จากการดำเนินการด้านต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินของภาคประชาชนนั้น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประชาชนมีความรักความสามัคคีกันมากขึ้น มีการนำหลักของภูมิปัญญามาใช้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาคในชุมชน ตลอดจนมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินอย่างเป็นระบบตามวิถีของชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีสิทธิในการกำหนดทิศทางในการบริหารทรัพยากรทางธรรมชาติ และแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านที่ดินโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการและกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาค ก็จะนำไปสู่แนวทางที่มีความเหมาะสมและแก้ไขปัญหาคของแต่ละพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สมลักษณ์ ไชยเสรี (2549) อ้างถึงใน วีระกิตติ์ หาญปริพรรณ์ และคณะ, 2551) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน ด้านการมีส่วนร่วมและด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจร่วมดำเนินการร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลเพื่อให้เกิดการยอมรับและก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ในลักษณะ การรับรู้ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชนมีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย, ทศนคติ ต้องสร้าง

ความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน, การเป็นตัวแทนการสรรหาและคัดเลือกตัวแทน, ความเชื่อมั่นและไว้วางใจการมีส่วนร่วมนั้นต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วมการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร, ฉันทามติ การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม, การมีปฏิสัมพันธ์ องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในองค์กร, ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย, การประเมินผล ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมและถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด, ความโปร่งใส ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วม ให้มีความโปร่งใส, ความเป็นอิสระ องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน, ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง องค์กรการมีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเครือข่าย ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐและภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ

สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรทางธรรมชาติในชุมชน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีส่วนร่วมในกิจกรรมและแผนงานต่าง ๆ ในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งหลักการมีส่วนร่วมจึงเป็นการกระจายอำนาจสู่ภาคประชาชนและองค์กรชุมชนในการตัดสินใจใช้และควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแก้ไขปัญหาและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมและมีความยั่งยืน

สรุป

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่แถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้น แสดงให้เห็นว่าภาคประชาชนในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งและสามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรภาคประชาชน ตลอดจนชุมชนต่างๆ ในพื้นที่สามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองและเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อภาครัฐ ทั้งนี้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินนั้นภาครัฐจะต้องให้ความสำคัญกับภาคประชาชนและองค์กรชุมชนให้เป็นผู้ร่วมกำหนดแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ เพื่อก่อให้เกิดความเหมาะสมและความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา

ข้อเสนอแนะ

สำหรับการศึกษาบทบาทของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินแถบเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรังนั้น นอกจากให้ความสำคัญเพียงแค่ประชาชนผู้ที่เดือนร้อนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงมุมมองของประชาชนในส่วนที่ไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้ง

ด้านที่ดิน เกี่ยวทศนะที่มีต่อวิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดินในพื้นที่ ตลอดจนในการศึกษา
ครั้งต่อไปนั้นควรศึกษาในพื้นที่อื่นเพื่อเปรียบเทียบมุมมองและความแตกต่างของวิธีการแก้ไขปัญห
ความขัดแย้งด้านที่ดินของภาคประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. 2553. โฉนดชุมชน คืนแผ่นดินให้ชีวิตและรักษาฐานทรัพยากร.
ใน โครงการสัมมนาสาธารณะ วันที่ 6 พฤศจิกายน 2553 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตตรัง. ตรัง: เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย. 2553. รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. กระบวนการปฏิรูปที่ดิน
และจัดการที่ดินอย่างยั่งยืนโดยประชาชน. นนทบุรี: เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย.
- เครือข่ายองค์กรชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม. 2551(21 มกราคม). สรุปภาพรวมสถานการณ์เครือข่าย
องค์กรชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม. ค้นวันที่ 16 ธันวาคม 2553 จาก http://www.thaingo.org/board_2/view.php?id=978
- ที่ว่าการอำเภอไทรโยค. 2552 (11 มีนาคม). ที่ ตง 0817/890. เอกสารประกอบหมายเลข 2 การแก้ไข
ปัญหาการชุมนุมเรียกร้องของเครือข่ายองค์กรชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม.
- ประชาไท. 2552(25 มีนาคม). เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน-เกษตรกรรม โวยหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์ฯ บุกข่มขู่
ชาวบ้าน ละเมิดคำสั่งกรมการกลาง. ค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2553 จาก <http://www.prachatai.com/journal/2009/03/20520>
- สมลักษณ์ ไชยเสรี. 2549. อ้างถึงใน วีระกิตติ์ ชาญปริพจน์และคณะ. 2551. การมีส่วนร่วมของชุมชน
ในงานยุติธรรมชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนคลองจรเข้ร้อย ตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์
จังหวัดฉะเชิงเทรา. เอกสารการวิจัย การฝึกอบรมหลักสูตร นักบริหารระดับกลาง รุ่นที่ 7
กระทรวงยุติธรรม.
- สำนักข่าวชาวบ้าน. 2552(19 ตุลาคม). ชาวบ้านยัน: เพื่อเกษตรกรรม' ทำกินมาแต่บรรพบุรุษ ก่อน
ประกาศเขตป่าอนุรักษ์. ค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2553 จาก http://www.peoplepress.in.th/archives/autopagev3/show_page.php?group_id=1&auto_id=19&topic_id=1629&topic_no=31&page=1&gaction=on
- สำนักงานจังหวัดตรัง. 2550 (27 กุมภาพันธ์). ที่ ตง 0017/2903. การแก้ไขปัญหาการชุมนุมเรียกร้อง
ของเครือข่ายองค์กรชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม.
- องค์กรเครือข่ายชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม. 2543. ประวัติความเป็นมา ปัญหาและแนวทางเครือข่าย
ชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม. ตรัง: เครือข่ายชุมชนรักษ์เพื่อเกษตรกรรม.
- บทสัมภาษณ์. (2554). ประชาชน, นักวิชาการและปราชญ์ชาวบ้าน. การสัมภาษณ์ : (20 พฤษภาคม-
30 กรกฎาคม 2554).